

SCHIMBUL ÎN NATURĂ ȘI PE BAZĂ DE MONEDĂ ÎN ECONOMIA DACIEI POSTROMANE

– Unele considerații –

DUMITRU PROTASE

Apariția și utilizarea monedei metalice în schimburile comerciale a însemnat – se știe – un mare progres în istoria diferitelor comunități umane din lumea antică, potențând considerabil dezvoltarea relațiilor economice, tribale și statale. Utilizarea monedei ca avantajos mijloc de schimb în viața economică a Daciei preromane și apoi postromane se înscrie de asemenea în sfera incontestabilului progres social – economic, în funcție de epocă, perioade istorice și, uneori, chiar în raport de etnia comunităților de populație.

În comunicarea de față ne-am propus să facem unele constatări și să relevăm unele fenomene ale raportului marfă – bani și a schimbului natural de mărfuri în spațiul ex-roman nord-danubian, până la sfârșitul secolului VI. Deci, este vorba de o epocă de peste trei secole, în care, pe fundalul etno-cultural general autohton (daco-roman / romanic), se înregistrează masiv și prezența – variabilă temporar și numeric – a seminițiilor alogene: iazigi, goți, gepizi. Cercetarea, desfășurată pe un teren cunoscut documentar, se bazează în primul rând – cum este și firesc și chiar obligatoriu – pe masa monetară descoperită și publicată până acum. Interpretarea materialului monetar se face teritorial și cronologic, ținând mereu seama de situația social – economică și politică a diferitelor regiuni aparținătoare odinioară fostei Dacii stăpânite de romani. Este examinată pe rând starea de lucruri în Oltenia,

Banat și Transilvania, făcându-se comparații cu situația din Moldova și Crișana rămase *extra fines Imperii Romani*.

Perioada dintre retragerea aureliană și sfârșitul domniei lui Dioclețian (275 – 305) se caracterizează, cum bine se știe, printr-o circulație monetară extrem de slabă, vecină cu hiatul. De altfel, aceasta nu este decât continuarea situației existente începând încă de la mijlocul secolului III. Dar să vedem, pe zone geografice, cum se prezintă descoperirile monetare.

Cu privire la Oltenia și vestul Munteniei (teritoriul dintre Olt și linia defensivă transalutană), descoperirile de monede izolate, aproape toate de bronz și puține de argint, totalizează acum doar câteva zeci de piese. Ele provin din așezări civile, din ruinele sau din apropierea vechilor orașe (Drobeta, Romula, Sucidava) și de la foste castru romane (Bistreț, Răcari, Săpata de Jos, Stolniceni etc.). nu se cunoaște nici un tezaur monetar început sau încheiat cu piese din această perioadă de peste trei decenii, iar între Olt și așa – zisul limes transalutan monedele lipsesc aproape cu totul.

Referitor la Banat, situația este în general asemănătoare, din toate punctele de vedere. Doar câteva tezaure încep cu monede anterioare lui Decius și se încheie cu piese constantiniene, dar nu conțin și emisiuni din această perioadă.

În Transilvania, descoperirile izolate de monede emise în intervalul de timp respectiv se reduce de asemenea la vreo 45 de piese, dintre care circa trei sferturi provin de la Turda (Potaissa) și Cluj-Napoca.

În legătură cu această perioadă, trebuie făcută însă observația că, pe lângă puținele monede emise de la Probus până la Dioclețian, inclusiv – dacă acestea nu au intrat și circulat în spațiul ex-roman abia în vremea Constantinilor – au putut rămâne în circulație multe monede emise sub împărații din prima jumătate a secolului III, acestea suplinind penuria de numerar.

Total deosebită se dovedește a fi situația descoperirilor monetare în perioada Constantin cel Mare - Valentinian II (306 – 392), când o mare parte a Banatului și

Olteniei sudice (până la „Brazda lui Novac”) era reîncorporată în Imperiul Romano – Bizantin. După cum este cunoscut, se produce o veritabilă explozie a circulației monetare în toată fosta Dacie Romană, dar mai cu seamă în Oltenia și Banat. Desigur că în teritoriile realipite Imperiului circulația monedei și schimbul de mărfuri s-a desfășurat la fel ca în restul statului romano – bizantin, dar în celelalte regiuni ex-romane nord-dunărene și aflate în secolul IV *extra Imperium* ea se prezintă diferit, la fel ca într-un teritoriu limitrof, cu statut politic și economic schimbător față de Bizanț.

În Oltenia și Banat (în special părțile lor sudice) cantitatea monedelor izolate cunoscute acum este de 10-12 ori mai mare decât în faza anterioară, iar dacă adăugăm și tezaurele, ea sporește de vreo 65 de ori. Evident că este un salt neobișnuit, care se explică – așa cum am menționat – prin revenirea Imperiului la nordul fluviului. În zonele oltene și bănățene nerecucerite de Bizanț, monedele sunt, firește, incomparabil mai puține. Peste tot este vorba preponderent de monede de bronz, rar de argint și – în mod excepțional – de aur, în Banat. În Oltenia monedele de aur lipsesc aproape cu totul. Demn de relevat apare faptul că în Banat numărul monedelor, izolate și teaurizate, se ridică la circa 58000 de piese, majoritatea copleșitoare provenind din vreo 28 de tezaure. Și în Oltenia se înregistrează aproximativ 17000 de monede din astfel de descoperiri. Atât în Oltenia, cât și în Banat monedele izolate și de asemenea tezaurele s-au descoperit în mod obișnuit în așezări civile, mai rar în fostele centre militare și urbane, cu excepția Sucidavei, unde se cunosc acum 9 tezaure monetare, conținând circa 8000 de piese, unele emise până în secolul V. De notat însă este că în partea de nord a Banatului și în cea a Olteniei de la nordul „Brazdei lui Novac”, monedele descoperite în cursul timpului sunt mai puține. Ne aflăm *extra Imperium*.

Transilvania se deosebește din mai multe puncte de vedere de Oltenia și Banat, fapt explicabil prin poziția sa geografică, social-economică și politică. Lucrurile sunt cunoscute istoric, motiv pentru care nu insistăm aici asupra lor.

Certă rămâne însă constatarea – că și aici există o creștere foarte mare a circulației monetare, chiar dacă ea – cu cele câteva sute de piese constantiniene și postconstantiniene – se situează mult sub nivelul din Oltenia și Banat. De altfel, situația prin comparație apare oarecum firească, dacă avem în vedere faptul că aici nu a existat o stăpânire romano-bizantină.

De remarcat este faptul că în Transilvania cele mai multe monede s-au descoperit în fostele orașe (Potaissa, Napoca, Porolissum, Ulpia Traiana, Apulum), la fostele castre sau în apropierea lor (Gherla, Hoghiz, Odorheiu Secuiesc), dar și în numeroase așezări rurale autohtone. Mai trebuie precizat că în Transilvania, datorită prezenței goților și gepizilor, beneficiari de subsidii de la Bizanț, axistă și câteva monede de aur izolate (Retișu, Vădaș, Șica Mică).

După Valentinian II până în secolul VI, are loc o puternică scădere a numărului monedelor izolate de bronz și o creștere a celor de aur, în special în Transilvania și Banat. Oltenia face întrucâtva excepție, datorită poziției sale geografice și revenirii stăpânirii romano-bizantine, sub Iustinian, în anumite zone sudice ale ei. Volumul circulației monetare este mic chiar și în Oltenia și extrem de mic în Banat și Transilvania. Față de perioada constantiniană, se poate vorbi chiar de o prăbușire spectaculoasă a circulației monetare.

În regiunile dacilor liberi (Moldova, Muntenia, Crișana), în perioada constantiniană, constatăm o slabă circulație a monedei romane de bronz și de argint. Dar în deceniile premergătoare Constantinilor și în secolele V-VI, monedele descoperite sunt cu totul sporadice, așa cum se întâmplă peste tot în „barbaricum”.

Din sumara prezentare a circulației monetare în Dacia postromană până la sfârșitul secolului VI se desprind o serie de constatări și concluzii care privesc viața social-economică a comunităților de populație autohtonă și alogenă, cunoscute istoric din alte surse documentare.

Întâi de toate, fără exagerare se poate afirma că în secolele IV-VI (la fel și mai târziu), monedele devin *rarae aves* în afara granițelor romane, în schimburile

comerciale cotidiene de pe piața internă. Excepție face, firește, perioada constantiniană, când cererea și oferta din viața zilnică a bunurilor de comun se rezolvă și pe baza monedei, atât la nivelul individual, cât și la cel familial sau de grup social. Cu toate acestea, nici în perioada respectivă schimburile comerciale interne pe bază de monedă nu putea fi susținute integral de masa monetară existentă pe piață, deoarece - așa cum arată descoperirile de monede de bronz și argint – aceasta era mult sub nivelul necesar. De aceea, se impune de la sine acceptarea existenței paralele a monedei și a schimbului în natură, deci o economie funcțională mixtă, pe bază de troc și monedă.

Referitor la perioada de după Valentinian II (a. 392) până la Focas (602-610), ca și în răstimpul de trei decenii Decius – Dioclețian, este de admis fără rezerve revenirea masivă, predominantă, la troc, situație care va continua până la începutul evului mediu. Atare stare de lucruri trebuie acceptată în general la populația autohtonă (daco-romană/romanică), singura care poate fi luată în calcul, ca furnizoare de produse agricole necesare traiului propriu și pentru schimb. Ca organizare social-economică, nu trebuie uita că societatea autohtonă avea, după romani, structurile și trăsăturile cunoscute ale obștilor sătești.

Cât despre alogeni (goți, gepizi și alții), care apreciau monedele și obiectele de aur, nu valoarea de circulație a monedei mărunte de bronz, este știut că ei cunoșteau moneda, dar nu au fost – nici aici, nici în alte părți – purtătorii și susținătorii schimbului marfă-bani. Dar iazigii, care au întreținut bune relații cu romanii, au folosit pe scară mai largă moneda în viața economică, și după ce ei au pătruns în vestul Banatului.

Așadar, în Dacia postromană – dacă exceptăm perioada Constantinilor, constatăm că volumul circulației monetare era departe de a satisface necesitățile pieței și astfel schimburile comerciale în natură, deci marfă contra marfă, erau în majoritate copleșitoare. De altfel, schimbul natural de mărfuri și cel bazat pe sistem

monetar au coexistat permanent din antichitate până în epoca modernă, dar raportul dintre ele s-a schimbat în cursul timpului.

LE TROC ET L'ÉCHANGE À L'AIDE DE LA MONNAIE DANS L'ECONOMIE DE LA DACIE POSTROMAINE

– Quelques considération –

(Résumé)

L'auteur aborde ce problème dans l'espace de l'ex-province romaine, c'est-à-dire dans les actuelles provinces historiques de la Roumanie (la Transylvanie, le Banat et l'Olténie), dans les trois siècles suivantes à la retraite aurélienne de Dacie (276 / VI siècle).

Toutes les découvertes monétaires, plus de 65000 pièces, isolées et trésors, sont mis à contribution. La grande majorité des pièces sont monnaies de bronze émises à l'époque constantinienne, quand a eu lieu au nord du Danube une véritable explosion de la circulation monétaire. Après l'époque des Constantins jusqu'au VI siècle y compris, les monnaies sont *rarae aves*. Bien sur que dans ce temps a fonctionne partout et presque uniquement le troc.

En conclusion, si on excepte l'époque constantinienne, l'auteur constate que la masse monétaire était insuffisante aux nécessites quotidiennes du marche et en conséquence le troc se pratiquait presque exclusivement. D'ailleurs, le troc et l'échange des marchandises apuyé sur le système monétaire ont coexisté en permanence de l'antiquité jusqu'à l'époque médiévale-moderne, surtout dans le milieu rural, seulement le rapport entre eux a varié dans le courant du temps.

BIBLIOGRAFIE

V. M. Butnariu, *Monedele romane postaureliene în teritoriile carpato-dunărene-pontice (anii 275-491)*, în *Arheologia Moldovei*, , 1987, 113-140; XIII, p. 131 – 136.

E. Chirilă, N. Gudea, V. Lazăr, A. Zrinyi, *Tezaur și descoperiri monetare din Muzeul Județean Mureș, Târgu-Mureș*, 1980, p. 28-36.

S. Dumitrașcu, *Dacia Apuseană*, Oradea, 1993, p. 124 – 128.

C. Găzdac, *Circulația monetară în Dacia și provinciile învecinate de la Traian la Constantin I*, vol. I-II, Cluj-Napoca, 2002 (părțile privind Dacia postromană).

K. Hored, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV-XIII*, București, 1958, p. 11-40.

Oct. Iliescu, *Remarques sur la pénétration de la monnaie constantinienne au Bas-Danube*, în *Dacia*, N.S., 23, 1979, p. 167-168.

Gh. Lazin, *Circulația monetară în nord-vestul României în sec. II-IV*, în *Satu Mare. Studii și Comunicări*, 1969, p. 111-120.

M. Macre, *Monedele și părăsirea Daciei*, în *AISC*, III, 1941, p. 299-305.

V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine chez les Daces orientaux*, București, 1980, p. 207-217 (pentru secolele IV-V).

C. Preda, *Circulația monedelor postaureliene în regiunea carpato-dunăreană*, în *SCIV*, 23/3, p. 375-415.

D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966, p. 158-198.

D. Protase, *Autohtonii în Dacia*, vol. II, Cluj-Napoca, 2000, p. 55-67.

D. Protase, *În storia Românilor*, vol. II, București, 2001, p. 578-581.

Viorica Suci, *Tezaur din Dacia romană și postromană*, Cluj-Napoca, 2000, p. 149-215.

Oct. Toropu, *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia traiană sud-carpatică*, Craiova, 1976, p. 39-110.

D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. IV, București, 1978, p. 168-234, 257-308.